

Malá Katyň

Podobně jako v řadě jiných evropských zemí neudělal ani v Polsku konec války přítrž bojům a utrpení. Mnoho civilních obyvatel a vojáků se totiž nehodlalo smířit se sovětizací své země, a tak se pustilo do ozbrojeného odporu. Jedním z důsledků pak byla i takzvaná Augustovská razie

autor Jiří Friedl

Kdyby Rudá armáda nevpadla 17. září 1939 polské armádě, bojující už přes dva týdny s německou přesilou, do zad, možná by celý konflikt proběhl jinak a třeba i za cenu menšího počtu obětí. Jak se ale říká, vrána k vráně sedá a v případě diktátorů to platí dvojnásob. Dohodu s Adolfem Hitlerem o takzvaném čtvrtém dělení Polska, která byla předmětem tajného dodatku k paktu o neútočení z 23. srpna 1939, hodlal Josif Stalin dodržet. Byla to pro něj příležitost posunout hranice Sovětského svazu dál na západ a napravit tak ostudnou porážku, kterou mu Poláci uštědřili u Varšavy v srpnu 1920.

Dobyté území si sice oba diktátoři rozdělili, odpor Poláků proti oběma diktaturám ovšem pokračoval. Ve Francii se zformovala exilová vláda a začala se tvořit také zahraniční armáda. Polští vojáci bojovali na souši, ve vzduchu i na vodě. Také v okupovaném Polsku postupně vznikla silná a velmi efektivní odbojová organizace – Zemská armáda (Armia Krajowa). Připravovala se na boj ve chvíli, kdy německá moc se bude hroutit. Odbojáři v tu chvíli měli napadnout týl Wehrmachtu a urychlit jeho porážku.

HRŮZNÝ OBJEV

Když nacisté napadli 22. června 1941 Sovětský svaz, nastala pro Poláky choulostivá situace. Stát, s nímž byli de facto ve válečném stavu, náhle musel bojovat proti stejnému nepříteli. Nakonec převážil pragmatismus. Poláci navázali se Sověty diplomatické styky a začali v SSSR

■ Augustovskou razii a její oběti dnes na místě připomíná památník

OBLAWA
AUGUSTOWSKA
†
LIPIEC 1945

OBLAWA
AUGUSTOWSKA
†
LIPIEC 1945

budovat vojenské jednotky složené z osob vesměs odvláčených v letech 1939–1941 do gulagů. Marné však bylo pátrání po tisícovkách důstojníků, po nichž jako by se slehla zem. Sovětské plány nasadit zubožené polské vojáky co nejdříve na frontu exilová vláda Władysława Sikorského odmítala, takže rozpory a napětí rostly. Poláci se nakonec v roce 1942 rozhodli stáhnout své jednotky ze SSSR na Blízký východ.

Vztahy se ještě více vyhroutil, když nacisté objevili na jaře 1943 u Katyně hromadné hroby, v nichž se nacházely ostatky důstojníků, po nichž se marně pátralo už v roce 1941. Berlín ukázal na Sověty jako pachatele, načež polská vláda požádala Mezinárodní červený kříž o nezávislé vyšetření okolností smrti těchto důstojníků. Toho Štalin využil k roztržce, přerušil s polskou exilovou vládou diplomatické styky a začal budovat nové polské mocenské struktury složené z komunistů a jejich přísluhovačů, které měly převzít v Polsku moc.

Bylo načase, neboť už v lednu 1944 Rudá armáda překročila předválečnou polskou východní hranici. Sovětský diktátor si s tím ale hlavu nelámá. Na konferenci v Teheránu se totiž se západními Spojenci dohodl, že to, co získal v roce 1939, mu až na malé korektury zůstane. Místo východních území mělo Polsko získat jako odškodnění německé Slezska, část Východního Pruska, Pomoří a východního Braniborska a posunout se tak zhruba o třetinu své šířky na západ. Poláci byli postaveni před hotovou věc. Z východního pohraničí se jich miliony musely přestěhovat na bývalá německá území.

SOVĚTIZACE POLSKA

Rudá armáda po překročení předválečné polské hranice předávala správu osvobozeného území do rukou sovětských orgánů. Polský domácí odboj zase těsně před příchodem sovětských jednotek zahájil bojové akce proti bránícím se německým okupantům. Mělo to dvojitý smysl: jednak urychlit postup Rudé armády, jednak deklarovat polskou suverenitu. A tak se polští odbojáři například

Mezi oběťmi Augustovské razie byla i řada dětí a mladistvých

Z východního pohraničí se musely miliony Poláků přestěhovat na bývalá německá území

aktivně podíleli na osvobození Vilna (dnes Vilnius) nebo Lvova. Jakmile však byli Němci vyhnáni, začala sovětská NKVD polské odbojáře masově zatýkat a odvádět do gulagů. Když Sověti překročili řeku Bug tvořící novou východní hranici Polska, předávali správu do rukou Polského výboru národního osvobození v Lublinu složeného z komunistů a jejich přísluhovačů. Sovětzace Polska začala a nezabránil tomu ani zoufalý pokus domácího odboje přivítat Rudou armádu v osvobozeném hlavním městě. Varšavské povstání zahájené

1. srpna 1944 bylo za přihlížení Sovětů po dvou měsících utopeno v krvi.

Není divu, že pro řadu odbojářů se novým nepřítelem stala Moskva a jimi dosazená komunistická vláda. Většina Poláků unavená válečnými útrapami nicméně už neměla sílu klást aktivní odpor nové totalitě. Smíření s realitou se uchylovali spíše k odporu pasivnímu ve snaze maximálně oslabit komunistický režim a nedovolit mu stoprocentně ovládnout polskou duši. Část Poláků se však přece jen rozhodla setrvat v ilegality a bojovat se zbraní v ruce

Proti Němcům i Sovětům

Władysław Stefanowski „Grom“ (1911–1945?) se zúčastnil bojů v září 1939, poté se zapojil do domácího odboje v oblasti Augustowa. V roce 1943 jej Němci zatkl, ale z vězení se mu podařilo utéct. Po příchodu Rudé armády zůstal v ilegality a prováděl akce proti polským a sovětským

bezpečnostním složkám. Během Augustovské razie byl jeho oddíl u jezera Brożane obklíčen a Stefanowski zajat. Podle místních ho Sověti při výslechu mučili. Okolnosti jeho smrti ani místo jeho posledního odpočinku nejsou známy.

■ Někteří bojovníci Armie Krajowe plynule přešli od boje proti Němcům k odporu proti Sovětům

proti novému totalitnímu režimu. Věřili totiž, že po skončení války brzy vypukne konflikt mezi Sovětským svazem a Západem.

Pro polský komunistický režim a také pro Sověty, kteří měli v Polsku rozmístěná svá vojska, byli tito odbojáři nebezpečným protivníkem, a tak se je snažili co nejrychleji eliminovat. Tvořící se polské bezpečnostní složky na přelomu války a míru vynakládaly značné úsilí při likvidaci antikomunistického odboje. Bylo však jasné, že bez sovětské pomoci to nepůjde.

PRO STALINOVO BEZPEČÍ?

Na severovýchodě Polska při hranici se SSSR, v okresech Suwałki a Augustów, se polské antikomunistické podzemí rozvinulo zvláště výrazně. Tuto oblast v podstatě ovládlo, jakmile odtud v lednu 1945 odešly frontové oddíly Rudé armády. Varšavská vláda tam vůbec nemohla vykonávat svou moc a z 18 stanic Občanské milice (Milicja Obywatelska – nový název pro polskou policii) jich bylo 17 zlikvidováno. Ze 14 obecních úřadů fungovaly jen dva a polské bezpečnostní složky neměly dostatek sil, aby území ovládly. Museli proto zasáhnout Sověti, přičemž někteří badatelé uvádějí, že dalším důvodem pro tak rozsáhlou operaci mělo být zabezpečení Stali-

nova bezpečného průjezdu při cestě na konferenci v Postupimi začínající 17. července 1945.

Augustowská razie (polsky oblawa Augustowska), jak tato akce vešla do historie, byla zahájena 12. července 1945 (uvádí se také 10. červenec 1945). Zúčastnily se jí útvary sovětské 50. armády 3. běloruského frontu a 62. divize vojsk NKVD. O významu této operace svědčilo i to, že ji vedl zástupce velitele obávané kontrarozvědky Směrš generálmajor Ivan Gorgonov a zástupce velitele kontrarozvědky

■ Na vedení operace se podílel i zástupce velitele kontrarozvědky Směrš generálmajor Ivan Gorgonov

3. běloruského frontu generálporučík Pavel Zelenin. Připojili se také místní polští komunističtí funkcionáři a dvě roty polské armády.

Od Augustowa po hranici se SSSR (dnes s Běloruskem a Litvou) se dodnes rozkládá rozlehlý prales, který představoval ideální útočiště pro polské partyzány. Hlavní nápor Sovětů se proto zaměřil právě tam. Jednotky obklíčovaly vesnice a per-lustrovaly obyvatelstvo. Každého, byť jen trochu podezřelého, zadržely. Sověti vytvořili filtrační tábory, kde zatčené vyslýchali příslušníci sovětské kontrarozvědky, přičemž běžně používali násilí a mučení.

DÁVEJ POZOR, CO ŘÍKÁŠ

Jedna z pamětnic – Helena Kondracka – vzpomínala, jak sovětský oddíl 14. července 1945 zadržel jejího muže: „Přišli v noci, s namířenými automaty obklíčili dům. Tři bušili na dveře hlasitě se dožadující jejich rychlého otevření. Aniž bychom rozsvítili, ověřili jsme si, že utéct se nedá, takže jsem otevřela. Jeden (...) nařídil manželovi obléknout se, že ho jen berou na výslech a pak se vrátí. Křičela jsem, že berou nevinného – bandité jedni, ale jeden z nich mi řekl: ‚dávej pozor na to, co říkáš.‘“

Polští partyzáni (a také litevští; jednalo se o pohraničí s Litvou, kde také působil antikomunistický odboj) neměli šanci odolávat delší dobu obrovské převaze. Utahující se smyčka zastihla většinu z nich u jezera Brozane nacházejícího se asi pět kilometrů od hranice se SSSR. Tam proběhl největší a v podstatě poslední boj partyzánů – skupin „Grom“ (velitel Władysław Stefanowski) a „Brzoza“ (velitel Józef Sulżyński). Čtyři odbojáři padli a 57 jich bylo zajato. Rudoarmějci měli dva mrtvé a šest raněných.

Sověti pročešali lesy a našli řadu stop po pobytu partyzánů. Mnohým se sice podařilo utéct, nicméně zadrženo bylo celkem 7 049 osob. Po výsleších se jich na svobodu vrátilo 5 115, pětistovka zadržovaných Litevců (z nichž 252 sovětská kontrarozvědka označila za „bandity“ – tedy příslušníky antikomunistického podzemí) byla poslána

do Litvy. Tragický osud potkal 592 Poláků, které Sověti prohlásili za partyzány: bez milosti je zastřelili a pohřbili na neznámém místě.

Podobné razie se v té době odehrály i na jiných místech Polska. Stejně tak běžně docházelo k popravám chycených partyzánů. Avšak v případě Augustowské razie je závažnější tak vysoký počet zastřelených. Až do vypuknutí válek na Balkáně v 90. letech se tak jedná o největší zločin na civilistech v Evropě od konce druhé světové války.

odbojářů rozhodla amnestie využít a vystoupila z ilegality.

Tragickou bilanci sovětizace Polska završily akce proti zbytkům politické opozice reprezentované bývalým exilovým premiérem Stanisławem Mikołajczykem. Polští komunisté nejprve zfalšovali výsledky referenda z 30. června 1946 tak, aby ukazovaly na podporu komunistů ze strany polské společnosti. Vrcholem bylo zmanipulování výsledků parlamentních voleb 19. ledna 1947.

Z obav o svůj život Mikołajczyk zvolil v říjnu 1947 raději útěk do exilu.

I když politická opozice přestala existovat,

Józef Franczak – poslední anti-komunistický partyzán, který padl v roce 1963, zde na snímku z doby služby v polské armádě

Během razie sovětští vojáci každého podezřelého Poláka zadrželi a poslali do filtračního tábora, kde probíhaly kruté výslechy

NEZLOMNÍ

Jak polští komunisté konsolidovali svou vládu, tak i akce proti odboji přebíraly stále více polské bezpečnostní složky. V roce 1946 přešly do rozsáhlé ofenzivy proti podzemnímu hnutí, při níž se jim podařilo odbojové struktury zčásti infiltrovat. Desítky tisíc Poláků se ocitly ve vězení, další tisíce zahynuly. Velmi tragické následky měla činnost vojenských soudů. V letech 1944–1955 za politické přečiny odsoudily okolo 250 000 osob, z toho 5 000 k trestu smrti (více než 3 000 jich bylo skutečně vykonáno). Součástí taktiky bylo i vyhlášení amnestie pro příslušníky protikomunistického odboje. Vzhledem k slábnoucí naději na otevřený konflikt mezi Sovětským svazem a anglosaskými mocnostmi se řada

v polských lesích ještě dlouho přebývali partyzáni, nesmíření s ovládnutím Polska komunisty. Nemohli sice už zvrátit kolo osudu, jejich odhodlání si však bezpochyby zaslouží obdiv. Poslední z nich Józef Franczak (krycím jménem Lalek) padl 21. října 1963.

Až po roce 1989 bylo možné o Augustowské razii otevřeně hovořit a především začít pátrat po jejich obětech. Rybářům na jezeře Brożane se občas stávalo, že vylovili zbytky zbraní nebo lidské kosti. Také v okolních lesích lidé naráželi na lidské ostatky. Archeologický průzkum ovšem neprokázal, že by se jednalo o popravené z doby Augustowské razie – šlo o těla německých vojáků. Pátrání po místě posledního odpočinku obětí této tragédie proto stále pokračuje. ◀

LITERATURA, ZDROJE:

Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956. Warszawa – Lublin 2007

Kaczorowska, T.: Obława Augustowska. Warszawa 2015

Motyka, G.: Na białych Polaków obława. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953. Kraków 2014

Rogalewska, E. (ed.): Nowe zniewolnienie. Obława Augustowska. Lipiec 1945 / Another Captivity. The Augustów Round up. July 1945. Białystok 2016

Whuk, R.: Leśni bracia. Podziemie antykomunistyczne na Litwie, Łotwie i w Estonii 1944–1956. Warszawa 2018

Jezero Brożane a okolní lesy jsou němými svědky Augustowské razie